

УДК 32:115

М. О. Андрущенко
кандидат політичних наук,
незалежний дослідник

«КРИЗА КРИЗИ»: ДВІ ХРОНОПОЛІТИЧНІ МОДЕЛІ ОДНОГО РІШЕННЯ

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем хронополітичних досліджень сміливо вважається проблема «ефектів поєднання темпоральних явищ різного масштабу та складності» [9, с. 15]. Сучасна політична наука наразі для вирішення цієї проблеми пропонує декілька дослідницьких інструментів.

Метою цієї статті виступає розгляд двох дослідницьких інструментів, за допомогою яких можливо знайти адекватне вирішення цієї проблеми: (1) *модель політичної кризи*, запропонована в межах Стенфордського проекту [2] та т. зв. «*вирва причинності*» [10–11].

Виклад основного матеріалу. Стенфордський проект бере свій початок з семінару, організованого в 1968 році Комітетом порівняльної політології Американської асоціації політичної науки, темою якого був політичний розвиток та розвиток причин розвитку в Інституті політичних досліджень Стенфордського університету під керівництвом Г. Алмонда.

Розробивши оригінальну методологію вивчення політичних криз, учасники проекту (Гейбріел Алмонд, Скот Фланаган та Роберт Мундт) підготували та випустили збірник «*Криза, вибір та зміна. Історичні дослідження політичного розвитку*» (в оригіналі «*Crisis, Choice, and Change: Historical Studies in Political Development*») (1970) [2], в якому на основі загальних методологічних принципів аналізувалося сім історичних випадків якісних політичних змін.

У вступній главі «*Підходи до каузальності розвитку*» цієї важливої праці Г. Алмонд розглядає чотири основних каузальних моделі та теорії, на яких вони ґрунтуються: раціонального вибору, лідерства, соціальної мобілізації, а також структурний функціоналізм. Умовно-схематично підходи до каузального розвитку можна зобразити у формі простої таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до каузальності розвитку

	Стабільність	Розвиток
Детермінованість	Структурний функціоналізм	Теорія соціальної мобілізації
Вибір	Теорія раціонального вибору	Теорія лідерства

Модель політичної кризи заснована на поєднанні цих чотирьох методологічних підходів до вивчення каузальності розвитку. Базовим став структурний функціоналізм, що фіксує перед- та післякризовий стани політичної системи та визначає її загальні функціональні параметри. Три інших методологічних підходи – *теорія раціонального вибору*, *теорія лідерства* та *теорія мобілізації* – використовувались для опису та аналізу процесів, що виникають в ході кризи. Внаслідок такого підходу вчених було створено динамічну

модель, що поєднувала *попередню політичну систему* (antecedent political system) через серію перехідних станів до *наступної* (consequent political system).

На думку Г. Алмонда, *структурний функціоналізм* уможлиблює вивчення стабільного функціонування політії, однак його доволі складно використовувати для дослідження криз, оскільки характеризується детермінізмом. Натомість в *теорії соціальної мобілізації* вчений робить акцент на змінах, якісному переході від одного стану до іншого, що обумовлено діями мобілізованих, модернізованих еліт. *Теорія раціонального вибору* також сприяє оцінці каузальності розвитку, в тому числі історичної та еволюційної каузальності. Врешті, четверта теорія, що її використовує Алмонд, – *теорія лідерства* – передбачає, що лідери пропонують порядок денний / альтернативи розвитку, які конкурують між собою. Таким чином, відбувається селекція цих альтернатив, а на ключові позиції висувуються саме ті лідери, які запропонували адекватні та дієві альтернативи розвитку політії.

Необхідно підкреслити, що для хронополітики найбільш евристичним потенціалом характеризується друга глава «*Моделі та методи дослідження*», в якій С. Фланаган трансформує методологічну схему Г. Алмонда в операційну модель кризи та мінливості (табл. 2). На нашу думку, ця модель процесів кризи та мінливості та її дослідницький апарат для хронополітики характеризуються евристичністю з огляду на те, що в узагальненій моделі кризи використовуються різноманітні та різномасштабні моменти політичної динаміки – від окремих дій політиків до різновекторних дій політичних спільнот/політії. Саме така модель ілюструє, що проблема переходу від одного масштабу політичної темпоральності до іншого в принципі може бути вирішена.

Вихідній системі властива відповідність одних дій іншим, ролей – їх виконанню (performance), структур – функціям і т.д. Подібний стан «легко описується засобами структурного функціоналізму і в темпоральному відношенні характеризується «синхронізованістю»» [9, с. 16].

Перша фаза моделі – це вихідна система (*antecedent system*), яка перебуває у стані синхронізації. Цю фразу С. Фланаган доволі легко науково описує засобами структурного функціоналізму. Причини змін полягають у внутрішніх та зовнішніх перешкодах, що викривляють системні параметри. Реагуючи на перешкоди, система за допомогою своїх управлінських центрів модифікує управлінський процес, однак не завжди адекватним чином. Оскільки підтримання необхідного рівня та якості управління є головним завданням для політичної системи, то такі дії свідчать про можливість чи навіть наближення кризи.

Одночасно на перехресті зовнішніх та внутрішніх впливів з'являється важливий посередник – *агенти*

мобілізації вимог. Це люди, а частіше інститути, організації, групи інтересів яких подразнюють зовнішні або внутрішні зміни і які у відповідь на них висувають різноманітні вимоги. Саме так розвивається друга фаза, що окреслює зміни екзогенних/ендогенних параметрів політиці. Це незалежні змінні – зовнішні/внутрішні по відношенню до політичної системи. Зовнішні стосуються всього, що знаходиться поза політикою, – це міжнародні події, економічні проблеми, демографічні, екологічні та енергетичні кризи. Внутрішні зміни пов'язані безпосередньо з діями політиків та громадян в рамках політиці. Варто відзначити, що вимоги висуваються навіть у найбільш збалансованій системі, але тоді вони у своїй більшості виконуються. У цьому ж випадку формулюються вимоги, що не можуть бути виконані. Внаслідок цього виникає конфлікт між агентами вимог, а також між ними та центрами управління політичної системи. Відбувається поляризація вимог, що призводить до дестабілізації системи. С. Фланаган виділяє також управлінські зміни (*changes in government performance*). Політиці потребує якісного рівня керованості, і якщо він порушується, то відбуваються системні збої, що призводять до кризи політичної системи. Власне, в такій схемі агентами мобілізації вимог виступають актори, а частіше інститути, які на внутрішні/зовнішні зміни політиці реагують загальносистемними вимогами, які зачіпають всіх. Внаслідок змін політиці відбувається поляризація вимог, що (у свою чергу) веде до їх асиметрії. Відбувається поляризація системи, внаслідок чого настає «десинхронізація та присорення кризи».

Третя фаза – *десинхронізації та прискорення кризи* (dissynchronization and acceleration of crisis). З'являються помітні інституціональні збої, а раніше існуючі зв'язки (linkages), що були вбудовані у вихідну синхронізовану систему, поступово руйнуються та можуть розпастися та зникнути. На початку цієї фази криза досягає зрозумілої визначеності. Далі настає спроба прориву (breakthrough), що може бути успішною чи невдалою (successful or attempted). Інакше кажучи, фаза може розтягуватися та заповнюватися різноманітними проривами. Вихід з неї залежить від результатів створення коаліції та вироблення політичних курсів (coalition and policy outcomes). На думку С. Фланагана, на цьому рівні виникають зв'язки трьох типів: структурні (structural), розподільчі (allocational) та середовища (environmental). Такі зв'язки з'являються за умов підготовки нових коаліцій та їх політичних курсів

(coalition formation and crisis resolution). Таким чином, з'являється деякий проміжний результат, який, по-перше, є переможним, а по-друге, переможені готові його визнати, оскільки він краще кризи, що стрімко та непередбачувано поглиблюється.

З появою переможної коаліції (winning coalition), достатньо потужної та консолідованої, що здатна запропонувати більшості потенційних прихильників адекватний для них політичний курс, ситуація починає кардинально змінюватися. Це дозволяє приступити до формування «зв'язків розвитку» (developmental linkages). Як самі політики, так і зв'язки розвитку можуть бути довільними (contingent), однак за допомогою мобілізації прихильників можливо не лише надати цим зв'язкам регулярного характеру, але й досягти визнання їх як системних. Це дає змогу «ресинхронізації» (четверта фаза), що в кінцевому випадку призводить до створення нового політичного порядку, а відтак – до нової політичної системи/політиці.

Друга важлива модель в рамках хронополітичних досліджень – це «*вирва причинності*» (funnel of causality), що була створена на рубежі 1950-х – 1960-х років політологами Мічиганської школи. У праці «*Американський виборець*» (в оригіналі «*The American Voter*») (1960) [1] операційна схема «вирви причинності», що дозволяла враховувати низку різномасштабних факторів, використовувалась для аналізу причин того чи іншого результату голосування [10–11]. Однак залучені чинники були винятково різномірними, а чинник часу та його різноманітних вимірів був наявним не стільки змістовно, скільки структурно.

Мічиганська модель свідомо використовувалась в полісі-аналізі для опису процесу формування політичного курсу (policy). З'явився ряд наукових праць, автори яких зверталися до «вирви причинності» для виявлення чинників, що детермінують процес прийняття рішень та впливають на формування політичних курсів [3; 4; 7].

Істотний внесок в розвиток цієї моделі внесли Дж. Мехоні (Mahony) та Р. Снайдер (Snyder) [6, с. 202–205], що вже декілька років використовують її для вирішення методологічних проблем, у першу чергу, – проблеми співвідношення структури та агента (structure and agency) [5]. Важливим прикладом каузального аналізу, що відповідає логіці «вирви причинності», Дж. Мехоні та Р. Снайдер вважають наукові праці Х. Лінца та А. Степана у збірнику, присвяченому падінню демократичних режимів [8], і, перш за все, статтю самого

Таблиця 2

Чотирьохфазова модель процесів кризи та мінливості

Фаза	Складові фаз
I. Вихідна політична система (antecedent political system)	Характеристики середовища та функціонування поліції СИНХРОНІЗАЦІЯ (synchronization)
II. Зміни середовища та функціонування системи	Соціально-економічні зміни Агенти мобілізації вимог Зміни зовнішнього середовища - Поляризація вимог – Управлінські зміни ДЕСИНХРОНІЗАЦІЯ (dissynchronization) Прискорювачі кризи
III. Формування коаліції та вирішення кризи (coalition formation and crisis resolution)	КРИЗА Прорив (breakthrough successful/attempted) Формування коаліції та політичного курсу
IV. Зв'язки розвитку (developmental linkages) та результуюча система (consequent political system)	Структурні зміни Перерозподіл ресурсів Встановлення зв'язків з середовищем РЕСИНХРОНІЗАЦІЯ (resynchronization)

А. Степана. Тим не менше, в транзитології, як і в міжнародних дослідженнях, відповідним теоріям почали надавати конфігурацію «вирви причинності» лише наприкінці ХХ століття.

Висновки. Два дослідницькі інструменти – Стенфордська модель політичної кризи розвитку та «вирва причинності» – виступають перспективними предметами дослідження хронополітики як ще молодого, але дуже амбітного напряму політичної теорії. З огляду на це події «революції гідності», політичної кризи 2013–2016 рр. українського політичного простору можна ефективно проаналізувати за допомогою інструментів політичного часу, які було розглянуто в цій статті. Але це вже завдання для подальших наукових розвідок вітчизняної політологічної спільноти.

Література

1. Campbell A. The American Voter / Campbell A. – N.Y., Wiley, 1964. – 302 p.
2. Crisis, Choice, and Change: Historical Stories of Political Development / edited by G. Almond, S. Flanagan, R. Mundt. – Boston, 1973. – 717 p.
3. Hofferbert R. The Study of Public Policy / Hofferbert R. – Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974. – 275 p.
4. Leichter Howard M. A Comparative Approach to Policy Analysis: Health Care Policy in Four Nations / Leichter Howard M. – New York: Cambridge University Press, 1979. – 326 p.
5. Mahony J. Rethinking Agency and Structure in the Study of Regime Change / Mahony J., Snyder R. // Studies in Comparative International Development – 1999. – Vol. 34, Issue: 2. – P. 3–32.
6. Mahony J. Integrative Strategies for The Study of Regime Change / Mahony J., Snyder R. // The Challenges of Theories on Democracy. Elaboration over New Trends in Transitology / edited by Stein Ugelvik Larsen. – N.Y., Boulder, 2000. – 488 p.
7. Sabatier R. The Incorporation of Causal Perception into Models of Elite Belief Systems / R. Sabatier, S. Hunter // Western Political Quarterly. – Vol. 42. – № 3 (Sep. 1989). – P. 229–261.
8. Stepan A. Political Leadership and Regime Breakdown: Brazil / A. Stepan // The Breakdown of Democratic Regimes /

edited by Juan J. Linz and Alfred Stepan. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978. – 733 p.

9. Ильин М.В. Феномен политического времени / Ильин М.В. // Политические исследования [ПОЛИС]. – 2005. – № 3. – С. 5–21.

10. Мельвиль А.Ю. «Воронка причинности» и волны демократии / А.Ю. Мельвиль, В.М. Сергеев // Россия. Политические вызовы XXI века. Второй всероссийский конгресс политологов. 21-23 апреля 2000 г. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – С. 223–225.

11. Мельвиль А.Ю. Методология «воронки причинности» как промежуточный синтез «структуры и агента» в анализе демократических транзитов / А.Ю. Мельвиль // Политические исследования [ПОЛИС]. – 2002. – № 5. – С. 54–60.

Анотація

Андрущенко М. О. «Криза кризи»: дві хронополітичні моделі одного рішення. – Стаття.

У статті розглядаються два дослідницькі інструменти вирішення ключової проблеми хронополітики – проблеми ефектів поєднання темпоральних явищ різного масштабу та складності: Стенфордська модель кризи розвитку та «вирва причинності».

Ключові слова: хронополітика, темпоральність, політична криза, «вирва причинності».

Аннотация

Андрущенко М. А. «Кризис кризиса»: две хронополитические модели одного решения. – Статья.

В статье рассматриваются два исследовательских инструмента решения ключевой проблемы хронополитики – проблемы эффектов соединения темпоральных явлений разного масштаба и сложности: Стенфордская модель кризиса развития и «воронка причинности».

Ключевые слова: хронополитика, темпоральность, политический кризис, «воронка причинности».

Summary

Andrushchenko M. A. „The crisis of crisis”: two chronopolitical models of one decision. – Article.

Two research instruments of the main chronopolitical problem decision – problem of the combining different scale and complexity temporal phenomenon effects: the Stanford Model of Development Crisis and Funnel of Causality.

Key words: chronopolitics, temporality, political crisis, funnel of causality.